

KOZMIČKA EVOLUCIJA

razvoj svemira, galaksija i zvijezda

doc. dr. sc. Dario Hrupec

Odjel za fiziku Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

**Sastanak ŽSV-a nastavnika fizike u gimnazijama Grada Zagreba
16. veljače 2022.**

stoljećima su ljudi (noćno) nebo smatrali...

stoljećima su ljudi (noćno) nebo smatrali...
vječnim i savršenim (ukratko: **nepromjenjivim**)

Picard, Zvezdane staze

JINX

BYE BYE BYE BABY BYE

Srušilo se sve
Pored mene nema te
Kao da se bijes
Spustio u grad
Srušio se sad
Srušilo se sve
Ljuljaju se ulice
Kao da je bijes
Kao zadnji ples
Kao da je zemljotres
Srušilo se sve

Bye bye bye, baby, bye

Možda i zvijezde gube sjaj

Možda je raj
Prevara za kraj (baby, bye)
Možda je najbolje
Godinama iza nas
Srušilo se sve

...

Da, zvijezde “gube sjaj”!

Zvijezde imaju svoj početak, razvoj i završetak.
Kao i **planeti** (koji su dijelovi zvjezdanog sustava).
Kao i **galaksije**.
Kao i **svemir**.

Od definicija prema razumijevanju:

Od definicija prema razumijevanju: SUNCE JE ZVIJEZDA

Energija i kemijske promjene

1.1. Uvod

Da je Sunce vrlo važno za život na Zemlji, ljudi su shvatili davno prije nego što su saznali da se Zemlja okreće oko njega. Uvidjeli su da život na Zemlji ne bi bio moguć bez njegove topline i svjetlosti. Pod utjecajem Sunca, milijunima godina nastajali su i danas najvažniji izvori energije – fosilna goriva: ugljen, zemni plin i nafta.

Sunce je veliki nuklearni reaktor koji stvara golemu količinu energije. Svake sekunde u unutrašnjosti Sunca iz 657 milijuna tona vodika nastaje 653 milijuna tona helija. Prema tome, svake se sekunde masa Sunca smanji za 4 milijuna tona. Ta se masa pretvara u energiju koju Sunce isijava u svemir.

Pomoću Sunčeve energije i klorofila biljke reakcijom **fotosinteze** pretvaraju ugljikov(IV) oksid i vodu u kisik i ugljikohidrate, koji ljudima i životinjama služe za disanje i hranu. To je reakcija koja napreduje samo uz neprestano dovodenje energije. Čim se energija prestane dovoditi, reakcija se prekida. U suprotnoj reakciji reakcijom glukoze ($C_6H_{12}O_6$) s kisikom energija se oslobađa, pa je hrana bogata ugljikohidratima izvor energije. Prema tome, sva živa bića žive na račun Sunčeve energije.

Planet Sunce

$$6CO_2(g) + 6H_2O(l) \xrightarrow{hv, \text{ klorofil}} C_6H_{12}O_6(s) + 6O_2(g)$$

Slika 1.1. Fotosinteza

2

Od definicija prema razumijevanju: **SUNCE JE ZVIJEZDA**

ZVIJEZDA je masivna kugla plazme s termonuklearnim izvorom energije koju na okupu drži gravitacija

PLANET je nebesko tijelo koje se giba oko zvijezde i koje je dovoljno masivno da poprimi kuglasti oblik zbog vlastite gravitacije, ali nije dovoljno masivno da postane zvijezda i koje je očistilo okolinu svoje orbite od manjih tijela

Od definicija prema razumijevanju: ASTROLOGIJA NIJE ZNANOST

Od definicija prema razumijevanju: **ASTROLOGIJA NIJE ZNANOST**

ASTROLOGIJA je pseudoznanost, traženje navodnih zakonitosti prema kojima položaji planeta i zvijezda utječu na sudbine pojedinaca

PSEUDOZNANOST je vjerovanje koje se lažno predstavlja kao znanstveno, ali ignorira znanstvenu metodu

ASTRONOMIJA je prirodna znanost, istraživanje nebeskih objekata (planeta, zvijezda, galaksija...) i izvanzemaljskih pojava (eksplozija supernova...)

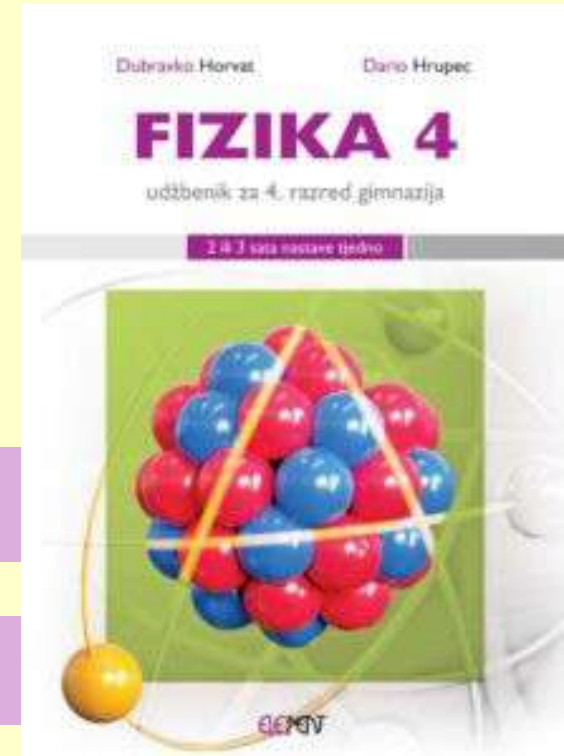
ZNANOST je djelatnost kojom se prikuplja i organizira znanje, na način koji je *provjerljiv* i *ponovljiv* eksperimentima, u obliku objašnjenja i *predviđanja* o svijetu

Od definicija prema razumijevanju: SVEMIR, KOZMOLOGIJA, GALAKSIJA

Svemir je sve što fizički postoji.

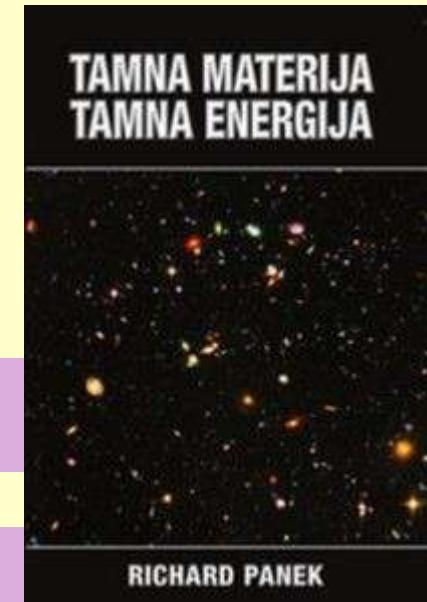
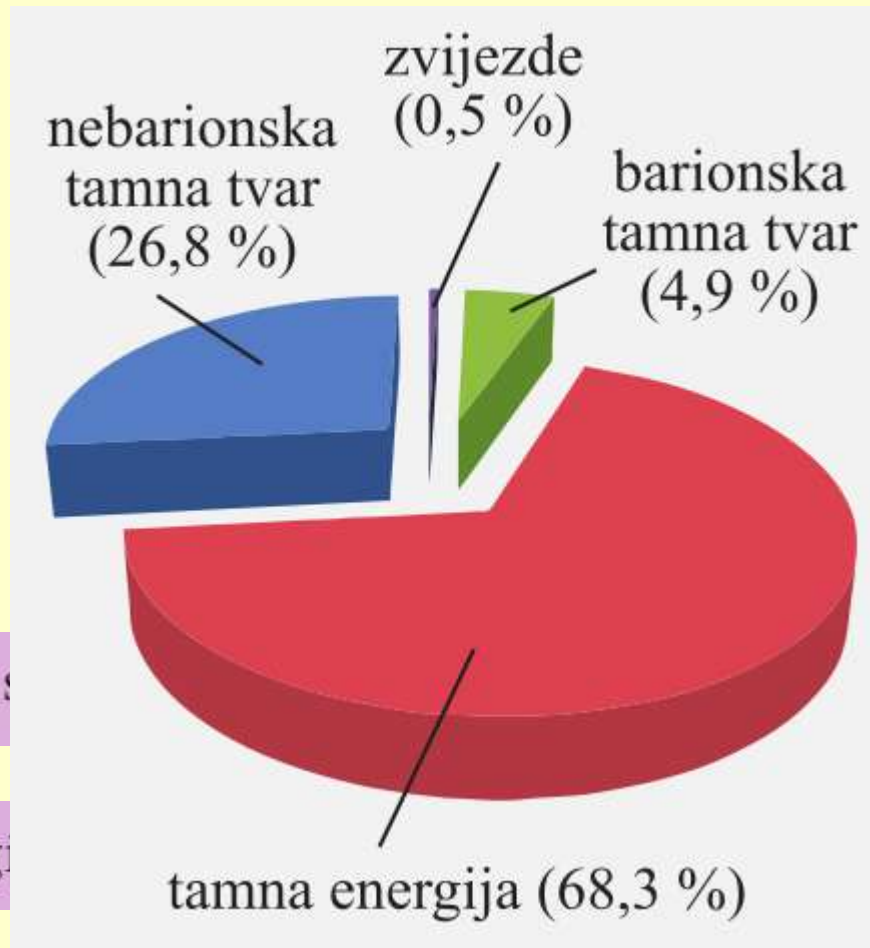
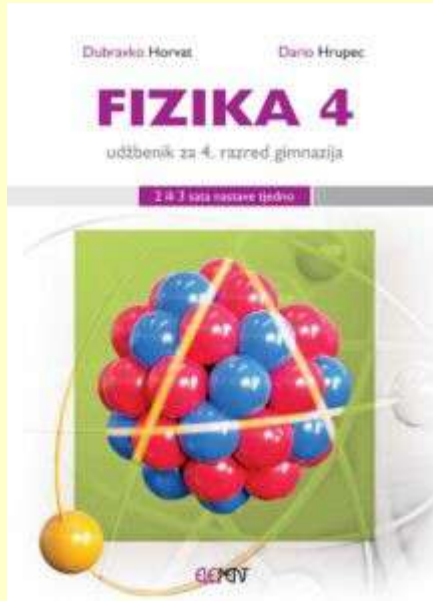
Kozmologija je znanost o razvoju svemira.

Galaksija je veliki skup zvijezda, međuzvjezdane tvari i tamne tvari koje na okupu drži gravitacija.

<https://dariohrupec.org/tekstovi/terminoloske-dvojbe-u-astronomskom-nazivlju/>

Od definicija prema razumijevanju: SVEMIR, KOZMOLOGIJA, GALAKSIJA

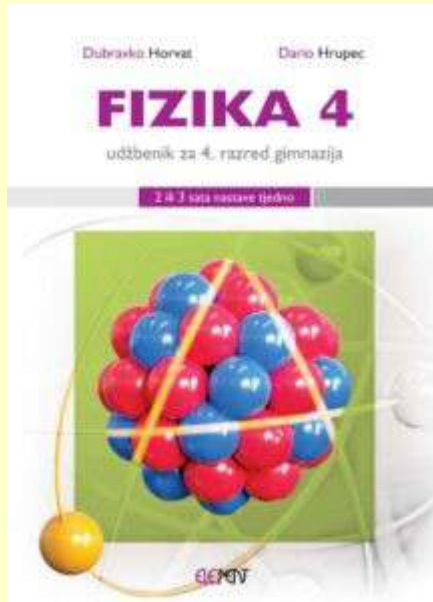

Svemir je s

Kozmolog

Galaksija je veliki skup zvijezda, međuzvjezdane tvari i tamne tvari koje na okupu drži gravitacija.

Od definicija prema razumijevanju: SVEMIR, KOZMOLOGIJA, GALAKSIJA

lambda-CDM

standardni **model** kozmologije velikog praska

Svemir je sve što fizički postoji.

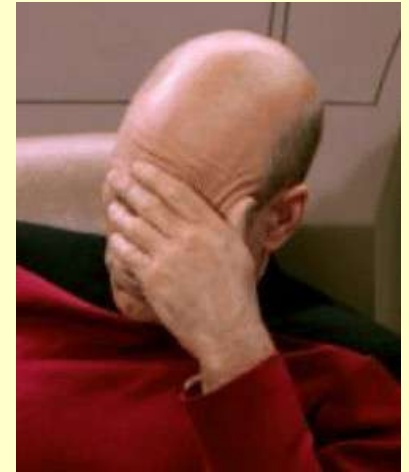
Kozmologija je znanost o razvoju svemira.

Galaksija je veliki skup zvijezda, međuzvjezdane tvari i tamne tvari koje na okupu drži gravitacija.

“samo jedan model”

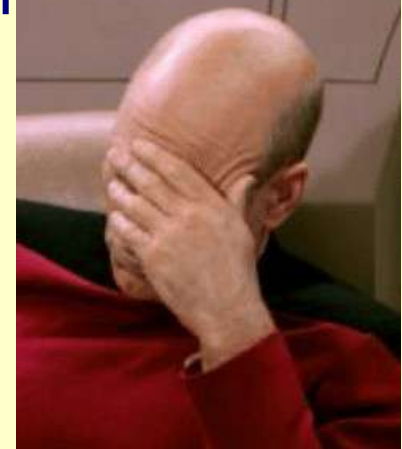
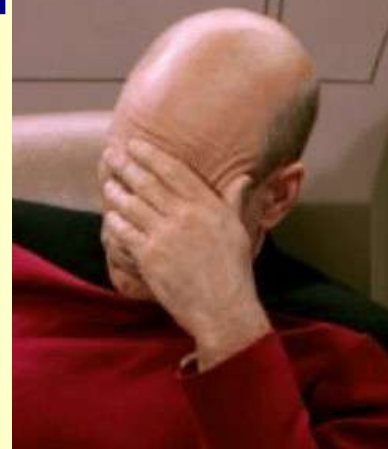
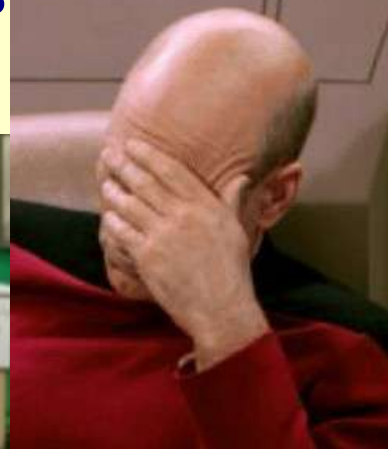
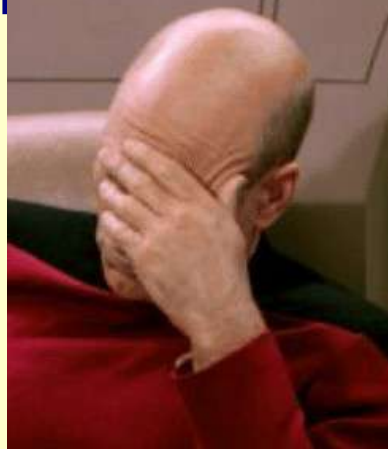
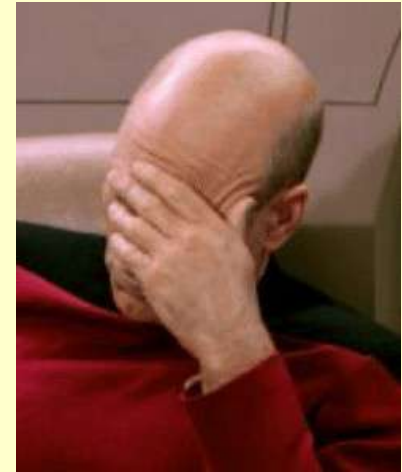
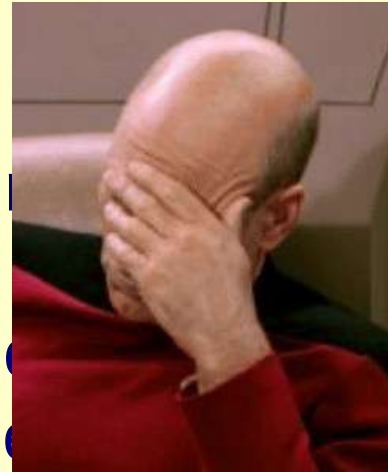
“samo jedan model”

"...[veliki prasak] je samo jedan model,
to nije nužno istina...
to je ono što takozvani nevjernici pričaju...
oni koji vjeruju u veliki prasak i evoluciju...
hipnotizirani i ostali hipnotizirani u takozvanom boljševizmu..."

“samo jedan model”

“... [ak] an
to isti
to ake rnic
o u u k i
h...
n...
ost...
an...
om...
...”

“samo jedan model”

Je li veliki prasak model?

DA

Postoje li drugi modeli razvoja svemira?

DA

Pa u čemu je onda problem?

“samo jedan model”

Je li veliki prasak model?

DA

ali... sve je u fizici model

Postoje li drugi modeli razvoja svemira?

DA

ali... uvijek postoje drugi modeli

ali... veliki prasak je najbolji model

Što je uopće teorija/model?

dosljedni skup ideja
koji objašnjava skup činjenica i
koji je izdržao *opovrgljiva* predviđanja

činjenica – svakome dostupno empirijsko opažanje

Veza modela s hipotezom i sa zakonom

hipoteza → teorija/model → zakon

hipoteza – zamišljena ali provjerljiva spekulacija koja bi mogla objasniti neke činjenice

zakon – teorija/model koji je izdržao nebrojene nemilosrdne provjere

Znanstveni modeli & ideologija

Jedino se veliki prasak i biološku evoluciju pokušava diskreditirati argumentom “to je samo model/teorija”

Zajednički im je nazivnik **postanak** (svijeta odnosno života) iako se, strogo govoreći, ne odnose na sam postanak nego na razvoj (od postanka do danas)

A pitanje postanka zadire u svjetonazor i nekim ljudima stvara nelagodu.

<https://dariorupec.org/tekstovi/svijet-je-jedan-priroda-je-sve-sto-postoji-nema-nicega-drugog/>

Što je kozmologija?

- (1) tumačenje postanka i razvoja svijeta
mitologijska (ili religijska) kozmologija
> 5000 godina
- (2) znanost o podrijetlu, razvoju, strukturi i dinamici svemira
fizička kozmologija
< 50 godina

Matematičko polazište za kozmološke teorije

opća teorija relativnosti

Einstein, 1915.

masaenergija zakrivljuje prostorvrijeme

ubrzano širenje svemira, gravitacijski valovi, crne rupe

Matematičko polazište za kozmološke teorije

opća teorija relativnosti

Einstein, 1915.

masaenergija zakrivljuje prostorvrijeme

ubrzano širenje svemira, gravitacijski valovi, crne rupe

Nobelova nagrada za fiziku za **2011**.

Saul Perlmutter, Brian Schmidt, Adam Riess

"za otkriće ubranog širenja svemira kroz opažanja dalekih supernova"

<https://dariohrupec.org/tekstovi/prikaz-knjige-richard-panek-tamna-materija-tamna-energija/>

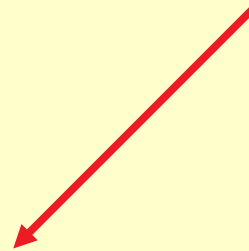
Matematičko polazište za kozmološke teorije

opća teorija relativnosti

Einstein, 1915.

masaenergija zakrivljuje prostorvrijeme

ubrzano širenje svemira, gravitacijski valovi, crne rupe

Nobelova nagrada za fiziku za **2017**.

Rainer Weiss, Kip Thorne, Barry Barish

"za ključne doprinose detektoru LIGO te za opažanje gravitacijskih valova"

<https://dariohrupec.org/tekstovi/tri-jahaca-gravitacijskih-valova/>

Matematičko polazište za kozmološke teorije

opća teorija relativnosti

Einstein, 1915.

masaenergija zakrivljuje prostorvrijeme

ubrzano širenje svemira, gravitacijski valovi, crne rupe

Nobelova nagrada za fiziku za **2019**.

Jim Peebles, Michel Mayor, Didier Queloz

"teorijska otkrića u fizičkoj kozmologiji" i "za otkriće ekstrasolarnog planeta u orbiti zvijezde slične Suncu"

<https://dariohrupec.org/tekstovi/nobelova-nagrada-za-fiziku-za-2019-godinu-razvoj-svemira-i-polozaj-zemlje-u-svemiru/>

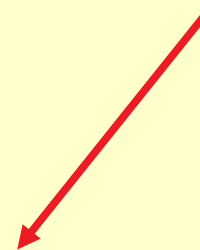
Matematičko polazište za kozmološke teorije

opća teorija relativnosti

Einstein, 1915.

masaenergija zakrivljuje prostorvrijeme

ubrzano širenje svemira, gravitacijski valovi, crne rupe

Nobelova nagrada za fiziku za **2020**.

Roger Penrose, Reinhard Genzel, Andrea Ghez

"za otkriće da je nastanak crnih rupa predviđen općom teorijom relativnosti" i "za otkriće supermasivnog kompaktnog objekta u središtu naše galaksije"

<https://dariohrupec.org/tekstovi/nobelova-nagrada-za-fiziku-2020/>

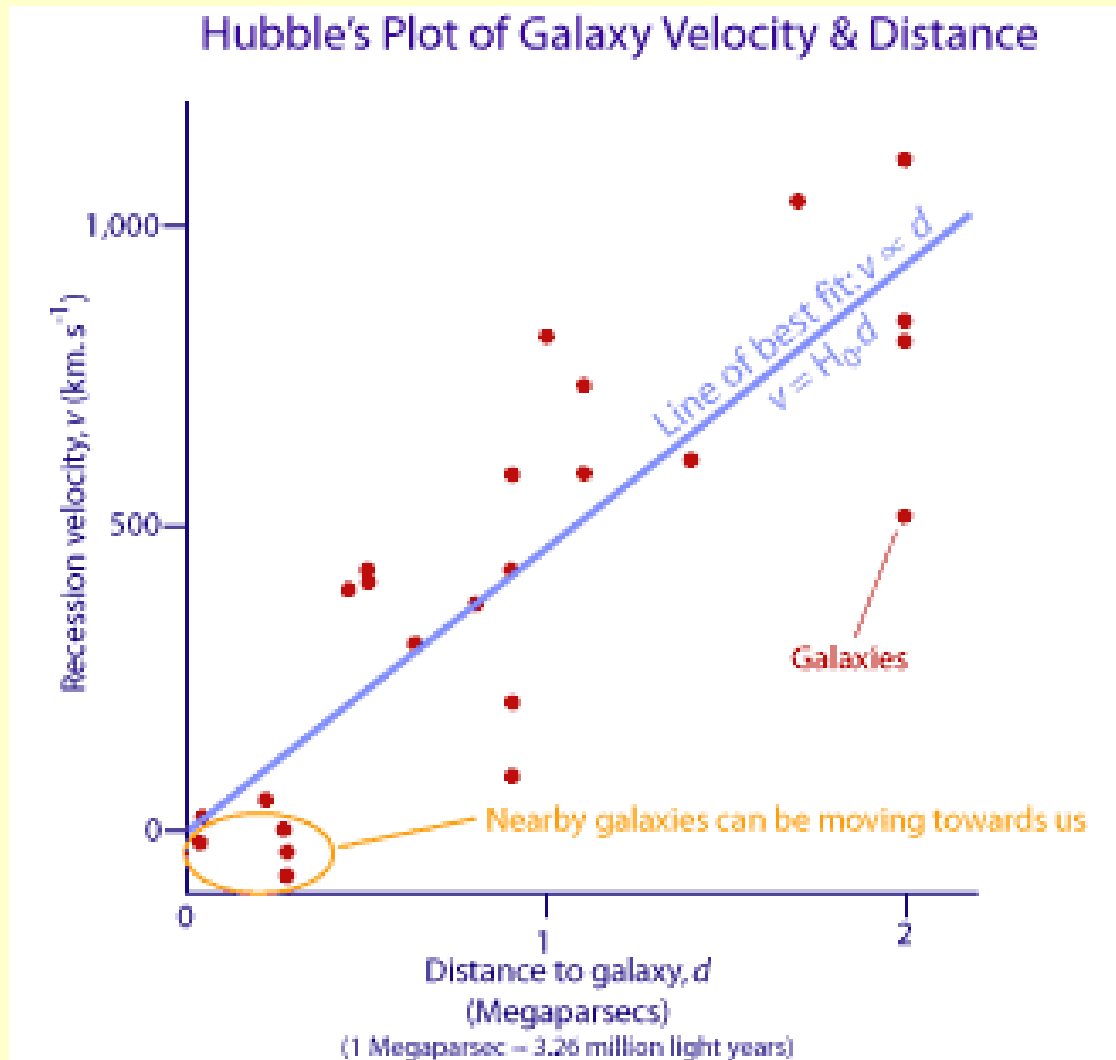
Pretpostavke za model velikog praska

- (1) univerzalnost fizičkih zakona (isti su svugdje i uvijek)
- (2) kozmološko načelo (svemir je približno homogen i izotropan u prostoru, ali ne i u vremenu)
- (3) kopernikansko načelo (ne opažamo svemir iz nekog povlaštenog položaja)

Predviđanja modela velikog praska

- (1) širenje svemira
- (2) vruće, gusto stanje **u početku**
- (3) nastanak lakih elemenata u ranoj fazi razvoja svemira
(primordijalna nukleosinteza)
- (4) postojanje kozmičkog mikrovalnog pozadinskog zračenja

Potvrde modela velikog praska: (1) udaljavanje galaksija

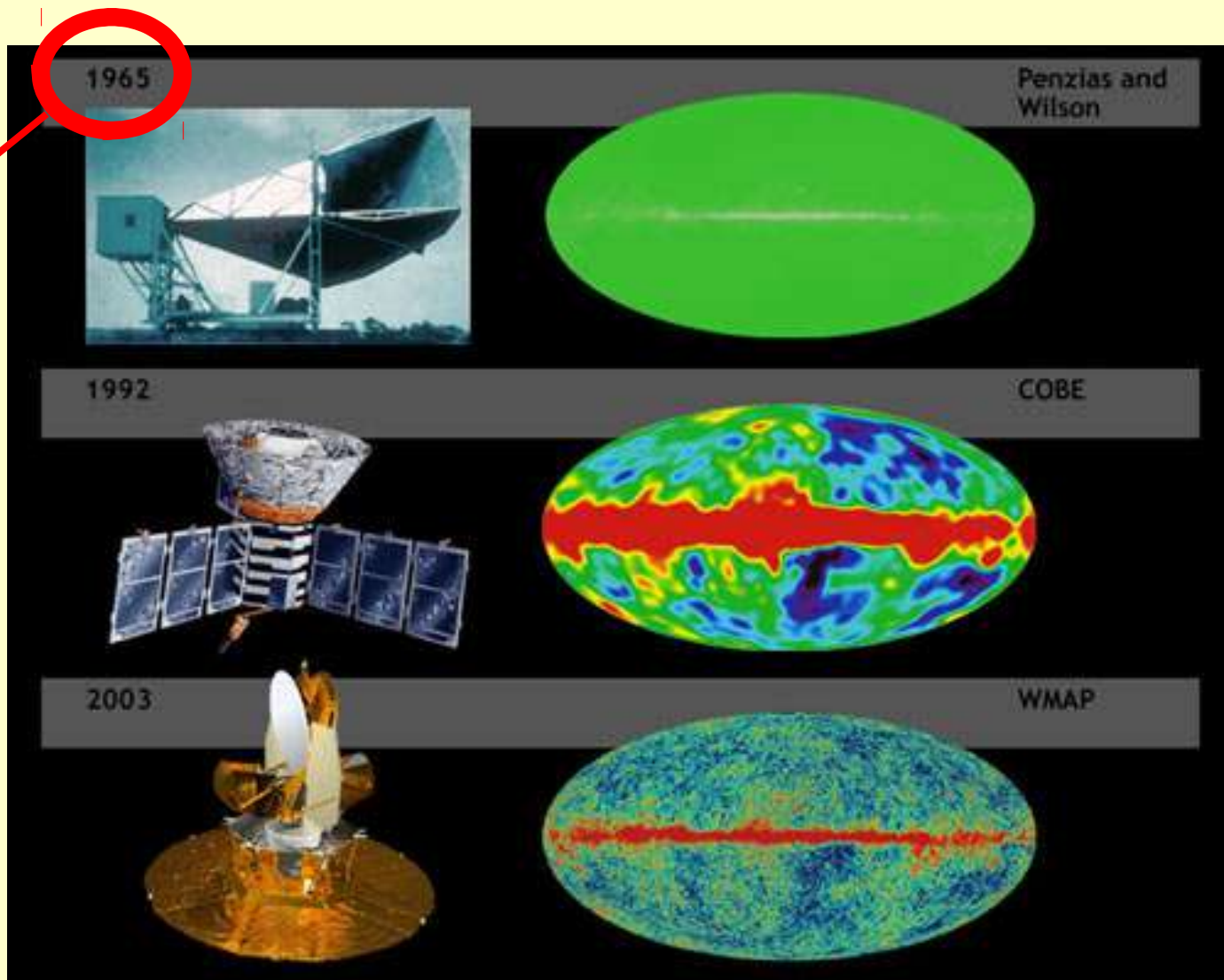

$$v = H_0 d$$

$$H_0 = 70 \text{ km s}^{-1} \text{ Mpc}^{-1}$$

Potvrde modela velikog praska: (2) kozmičko mikrovalno pozadinsko zračenje

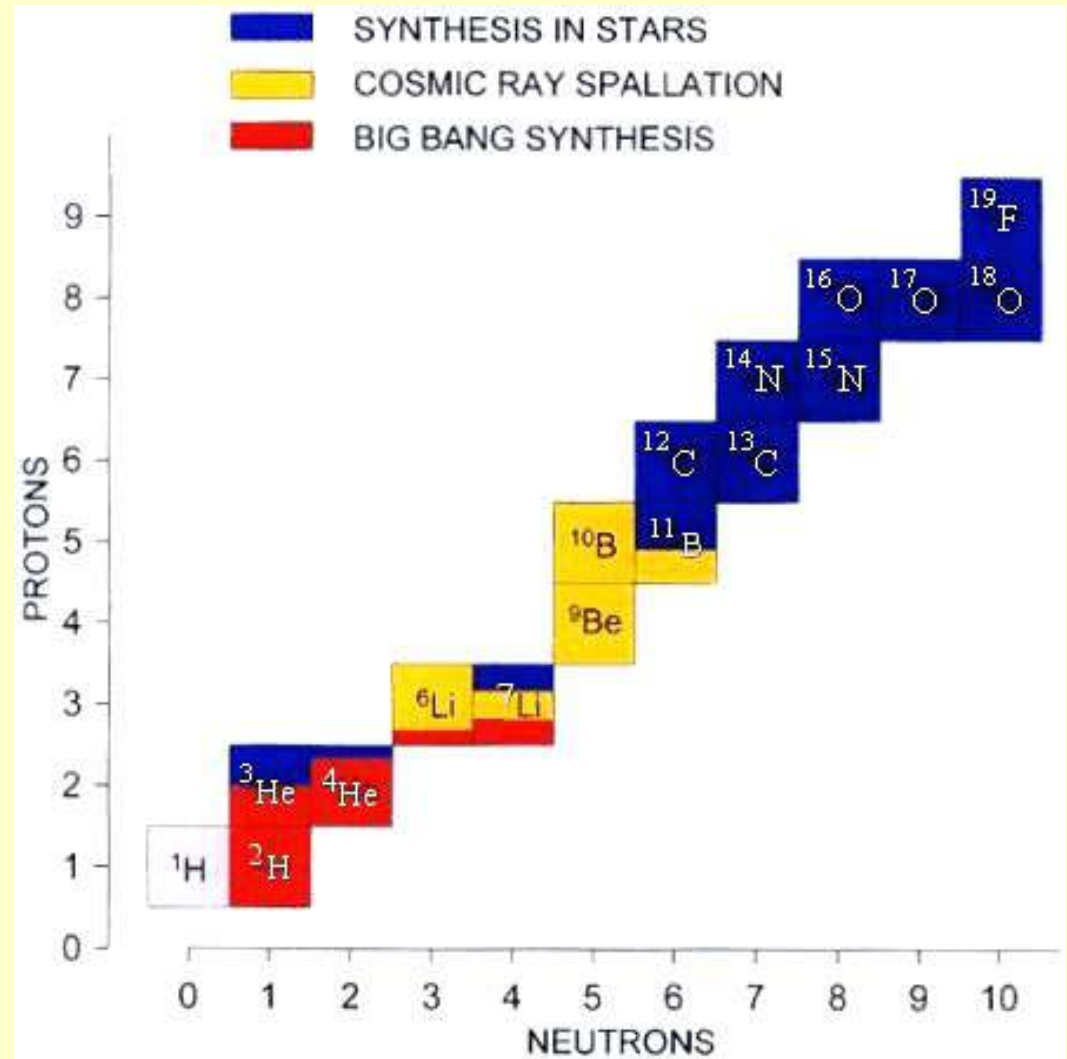
kozmiologija
postaje znanost

Potvrde modela velikog praska: (3) udjeli primordijalnih elemenata

astronomska opažanja
H, D, ^3He , ^4He , ^7Li
u dalekim oblacima
primordijalnog plina
potvrdila su proračune
modela velikog praska

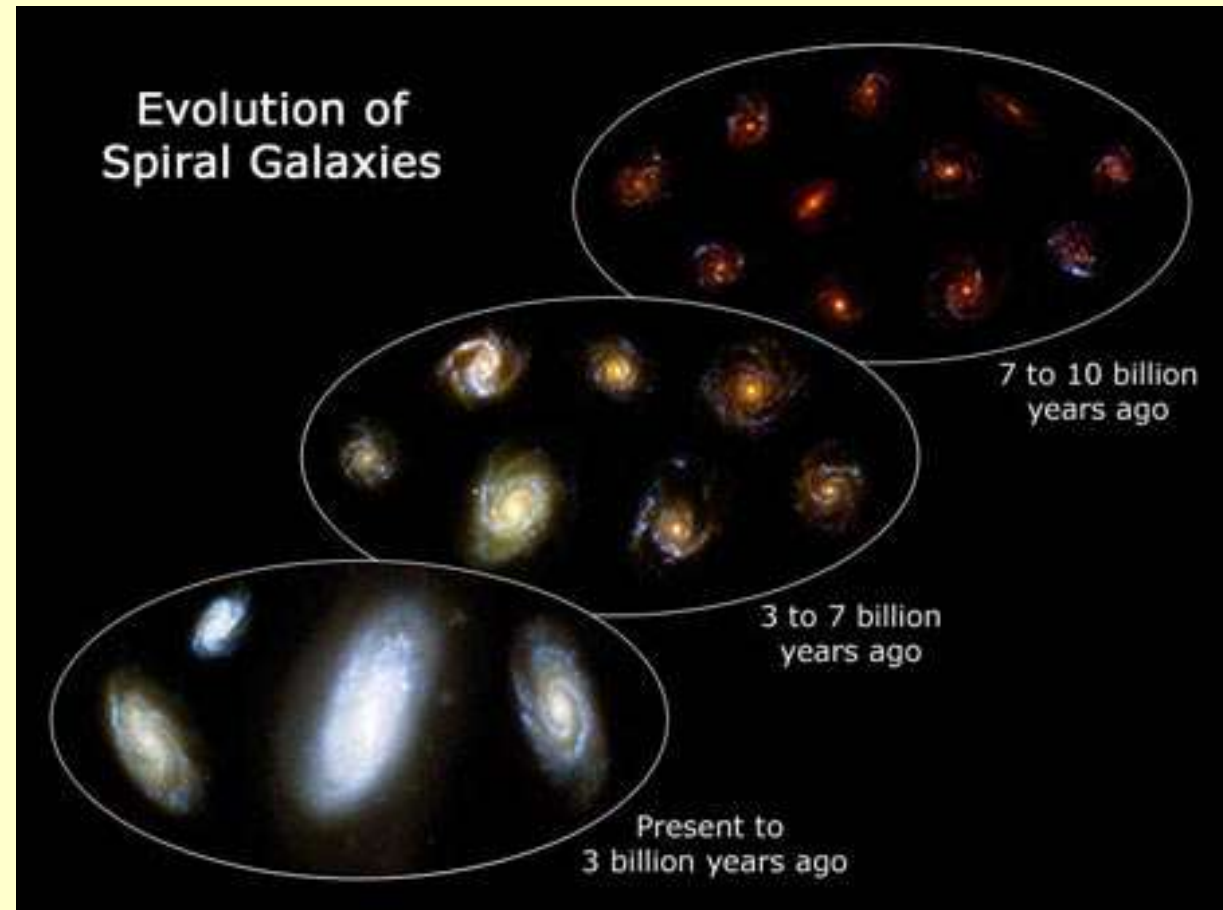

Potvrde modela velikog praska: (4) razvoj izvangalaktičkih objekata

$C = \text{konst}$

“dalje” == “ranije”

https://dariohrupec.org/

DARIO HRUPEC

[Članci](#) [Knjige](#) [Predavanja](#) [O meni](#) [Kontakt](#) EN

Pretraži

ZADNJI ČLANAK »

Razumijevanje složenih sustava: Nobelova nagrada za fiziku za 2021. godinu (29/12/2021)

ZADNJA KNJIGA »

Einstein: Njegov život, njegov svemir (06/11/2021)

ZADNJE PREDAVANJE »

Iskustva s opservatorija na La Palmi (09/02/2022)

Dario Hrupec docent je fizike na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje predaje *Znanost u svakodnevnom životu*, *Linux za fizičare*, *Uvod u astročestičnu fiziku*, *Fiziku*, *Računalnu fiziku*, *Specijalnu i opću teoriju relativnosti* te *Uvod u astronomiju i astrofiziku*. Znanstveni mu interesi uključuju: astročestičnu fiziku, visokoenergijsku gama-astronomiju, Čerenkovljeve teleskope i numeričke simulacije. Autor je niza znanstveno-popularizacijskih članaka, popularizacijskih knjiga iz fizike i astronomije te udžbenika fizike. Također je prevoditelj, stručni redaktor i recenzent znanstvenih knjiga, predavač i organizator niza javnih predavanja [Priroda uživo](#)